

"ל'אוניר אילוסטרה" ו"ל'אוניון מרוקיין", שני עתונים יהודים במרוקו בשפה הצרפתית, התכתשו ביניהם תקופה ארוכה, בשנות ה-30

הגר הלל

אלא ובעיקר, התאים את תכניהן לצורכי הזמן והמקום, ותירגם את מושגיהן לקונטקסט התרבותי-יהודי של קזבלנקה. עיון במקורות מעלה שהתא הציוני בקזבלנקה עסק מדי פעם בגיוס כספים למען הקרנות הציוניות, אך עיקר מאמציו הושקע בעריכת עתון מקומי, "ל'אוניר אילוסטרה" (L'Avenir Illustré) שפירושו – העתיד (עתון עם איורים) ואילו מערכת העתון חירגמה את שמו מילולית ל"העתיד המצויר".

העתון נוסד בקזבלנקה, בשנת 1926, בידי יונתן טורש (J. Thursz), שהיגר למרוקו מאירופה המזרחית. הוא שיקם את התא הציוני בקזבלנקה לאחר מלחמת העולם הראשונה. אמנם, מערכת העתון גילתה נטיות פרו ציוניות ברורות. ואולם, דומה כי המגמה ששלטה בעתון בתקופה הנדונה לא היתה ציונית קלאסית אלא רפורמיסטית-לאומית.

הגוון הרפורמיסטי של "ל'אוניר אילוסטרה" בא לביטוי באידיאולוגיות השיקום של החברה היהודית בקזבלנקה במטרה לגאול אותה ממצוקתה הכלכלית, החברתית, האירגונית והרוחנית לפי עקרונות ההשכלה והליברליזם. בניגוד לזרם הציוני הקלאסי, שראה בקיבוץ גלויות ובבניית בית לאומי בארץ ישראל אפשרות יחידה לשיקום העם היהודי, הרי שהתפישה שעמדה ביסוד הזרם הרפורמיסטי-הלאומי, היתה שניתן לשקם את העם היהודי גם במקום מושבו – בתפוצה. הגוון הלאומי באותו עתון השתקף בניסיון להתאים את החברה היהודית לזמנים המשתנים ולשלב אותה בסביבתה הנוכרית בלי לוותר על ייחודה היהודי ועל מוסדותיה האוטונומיים. לעומת זאת, הגוון הציוני של העתון בא לביטוי בזיקתו לתהליך הקמת הבית הלאומי בארץ ישראל. תהליך

עם התבססות המשטר הקולוניאלי הצרפתי במרוקו, כראשית המאה ה-20, ניצבה יהדות ארץ זו מול מציאות חדשה. המעבר ממרוקו הנשלטת בידי סולטאן מוסלמי-עצמאי למרוקו הנתונה בצל הפרוטקטורט הצרפתי, וכן המעבר מחברה מסורתית לחברה הנתונה בתהליכי מודרניזציה ועיור מואצים, חייבו את מרבית הקהילה היהודית להתמודד עם חבלי הסתגלות קשים. המבוכה לנוכח האתגרים שנוצרו בעקבות מציאות משתנה זו, הכשירה את הקרקע לקליטתן של אידיאולוגיות מודרניות, אשר היכו שורשים בעיקר בריכוזים יהודיים בערים מודרניות, כמו קזבלנקה. סוד משיכתן היה בכך שהן הציעו מערכות פוליטיות, חברתיות, או תרבותיות, אשר תאמו את הצרכים המשתנים והציעו פתרונות לבעיות של הציבור היהודי בעידן החדש.

בין שתי מלחמות העולם, נקרע הרחוב היהודי במרוקו בין שתי אידיאולוגיות מודרניות עיקריות: זו של הלאומיות הציונית וזו של הרפורמיזם היהודי-המערבי.¹

שתי האידיאולוגיות, שצמחו בתוך נסיבות וצרכים אירופאיים, הועתקו והושתלו במרוקו, כתוצאה מן המפגש המתודש בין הפזורה הצפון-אפריקנית לפזורה האירופאית. העובדה שהן נקלטו מורה, שלמרות היותן פרי מיובא מבחוץ, הן ענו למצוקות, לצרכים ולאינטרסים של מגזרים מסוימים בחברה היהודית בקזבלנקה שעברה תהליך של התמערבות מואצת בנסיבות קולוניאליות. מגמת מחקרנו היתה לנסות ולאתר מגזרים אלה, ולבדוק כיצד עיבדו את האידיאולוגיות החדשות לצרכיהם הייחודיים. בתחום זה נודע לעיתון היהודי-מקומי תפקיד מרכזי. העיתון היהודי-מקומי לא רק ייבא את האידיאולוגיות, הפיצן והנתילן בקרב הציבור המשכיל,

"ליאוניר אילוסטרה" לא יהיה ביטאון לתעמולה ציונית או לכל מגמה אחרת בקרב היהדות, אלא יהיה כתב עת שיתאר במלים ובתמונות את חיי היום יום של העם היהודי ויבטא את שאיפותיו באופן אובייקטיבי.

אנו נקדיש תשומת לב לכל מה שנוגע, במידה מרובה או מועטה, לחיי עמנו ולאוכלוסיות שבקירבן הוא חי, הן בצפון אפריקה והן בעולם כולו.

התעניינותנו יוצאת במיוחד אל מפעל השיקום בפלשתינה, שמתקיים באמצעים משותפים של יהדות העולם, תחת עיניהן הפקוחות של האומות המתורבתות.

("ליאוניר אילוסטרה", קטעים ממאמר המערכת

הראשון, "תוכניתנו", 22.7.26, עמוד 2)

סיוע מהקרנות הציוניות

מן השורות הללו עולה השאיפה להציג את העתון כביטאון המתמקד הן בבעיות המשותפות לכלל הקהילות היהודיות בעולם, והן בבעיות מקומיות ואזוריות. מערכת העתון שבה והדגישה את עצמאותה האידיאולוגית ואת היותה במה חופשית למיגוון הזרמים בעולם היהודי.

הנתונים מצביעים על כך שעתונו של טורש היה בעל נטיות ציוניות ברורות, אך הוא העדיף שלא להגדיר את ביטאונו כשופרו של האירגון הציוני, אלא צייד אותו במסר מטושטש וחיזור.

טורש הכיר את המגבלות החיצוניות שבתוכן פעל; כדי לא להתגרות יתר על המידה בנציבות המקומית הוא בחר במסרים מתונים ומעורפלים. היתה בכך תבונה פוליטית רבה, שכן בסיטואציה קולוניאלית כל תעמולה פוליטית עלולה להתפרש כגורם אשר אחראי להפרת הסדר ובכך לשמש אמתלה לסגירת עתון, או להפסקת חידוש הרישיון להפצתו. טורש זכר שהניסיון לייבא את העתון הציוני "העולם" הוצג כתעמולה למען סוכנות זרה, ולכן נאסרה הפצתו.³ יתירה מזו, הוא זכר היטב, כי ניסיונם של עתונים מקומיים לנהל תעמולה ציונית, ביניהם, "אור המערב", נכשל בשל התנגדות השלטונות.⁴

בנוסף, לימד ניסיון העבר את טורש שהתארגנות פוליטית בקרב האוכלוסיה הילידית סופה שהיא מוצאת אל מחוץ לחוק בשל אמתלה זו או אחרת, ולכן כדי שלא להעיר ולא לעורר את השלטונות הוא הודיע נחרצות, כי העתון אינו משתייך לאירגון פוליטי כלשהו, גם לא לאירגון ציוני.

ואולם, לימים יקום עתון מתחרה אשר ינסה לערער את היתממותו של טורש בסידרת שאלות נוקבות כמו: מה הם מקורות המימון של עתונו? בסוגיה זו, למשל, ניסה העתון המתחרה לאלץ את טורש לגלות בפומבי את זהותם של הגורמים שתמכו בהוצאת והעתון לאור ושהיו מעוניינים בהפצתו.

זה נתפס כמוקד השראה למסע ההתעוררות הלאומית בעולם היהודי כולו, והוכחה שאפשר לקיים ישות לאומית יהודית בעידן המודרני. מבעד למשקפיהם של הכתבים במערכת "ליאוניר אילוסטרה", ניתן לעקוב אחר המסרים של הזרם הרפורמיסטי-הלאומי בקזבלנקה, דפוסי פעולותיו, מאבקיו ותומכיו, ולהעריך מבט גם במתחריו בחברה היהודית.² העיקרי שבהם היה העתון "ליאוניר מרוקייין" (L'Union Marocaine), שפירושו — האחדות המרוקנית; בתפישתו הרפורמיסטית-היהודית-המערבית הקלאסית היה עתון זה מקורב להנהגת הקהילה הפרו צרפתית ולממסד "כל ישראל חברים" (כ"ח).

העתון נוסד בשנת 1932 בידי מזכיר הקהילה אלי נטף (E. Nataf), כתשובה לעתון "ליאוניר אילוסטרה". העימות בין שני העתונים מאפשר למקם את "ליאוניר אילוסטרה" בקשת הדעות, שרווחו בזירה היהודית-הקזבלנקאית, ולאמור את משקלו היחסי לעומת גורמים אחרים שפעלו באותה עת.

ייסוד "ליאוניר אילוסטרה" — עתון ככלי השפעה

בשנת 1926 נבחרה הבמה הציבורית להפצת הרעיונות וטורש ייסד, כאמור, את "ליאוניר אילוסטרה". הצהרת הכוונות של העתון מצאה את ביטוייה כבר בגיליון הראשון, שלרוב נהוג להציג בו את הנימוקים לייסוד עתון, בניסיון לשכנע את אוכלוסיית היעד בנחיצות קיומו:

תוכניתנו:

כדי להצדיק את זכות הקיום של עתוננו אין צורך בהסברים ארוכים. כאשר הקמנו את "ליאוניר אילוסטרה" היתה שאיפתנו העיקרית למלא חסר, שהשלכותיו המצערות ידועות לנו זה זמן רב, בכך שנעניק ליהודי מרוקו וצפון אפריקה במה חופשית ובלתי תלויה. טורי העתון שלנו יהיו פתוחים לכל הדעות ללא כל הגבלה... בבית זה, יהודי ביסודו, ננקוט עמדה בלתי משוחדת, ברוח של פיוס וללא משוא פנים. נהיה נושאי דברם של כל הרעיונות הנאורים. עתוננו — בהיותה גוף על מפלגתי — ידע להגן או להאשים, אם הנסיבות יצריכו זאת, וייאמץ שפה שקולה אך תקיפה... אנו מאושרים מאוד שהשלום במרוקו הושב על כנו ומצדיעים בהערצה למנהיגים ולחיילים הפשוטים שהגשימו זאת, בהנחיתו הנאורה של תיאודור סטיג, הנציב הכללי מטעם רפובליקת צרפת... עידן חדש עומד בפתח, עידן של עבודה משותפת להגדלת תפארתה ושגשוגה של ארץ זו. במשימה הזאת תשתתף יהדות מרוקו. אנו נעקוב בתשומת לב אחרי מעשיה ונעודד אותה במאמציה בכל תחומי פעילותה... "ליאוניר אילוסטרה", בהיותו ביטאון העוסק בענייני דיומא, לא ישאר אדיש לגורל אחינו ברחבי העולם...

הבא פנה גם לציבור הרחב של בני המעמד הבינוני וגייס מתוכם כותבים ומנויים.

קריאת תגר על הממסד הקהילתי

יהיו אשר יהיו הצהרותיו של טורש בנוגע למטרות העתון ולאופיו, דבר אחד ברור: טורש ביקש להפוך את עתונו מנוף לפעולה ציבורית ברוח האידיאולוגיה הלאומית. העובדה, שלא עלה בידו להקים אגודה ציונית מקומית פעילה לא מנעה ממנו להשיג את המטרה בעקיפין: באמצעות העתון, שדרכו קיווה להפעיל את קהל קוראיו, גייס לשורותיו קהל שבבוא הזמן יהווה גרעין של מחנה ציוני-מקומי. כך, לדוגמה, את קבוצת המנויים שלו כינה בשם "ידידי 'ליאוניר' אילוסטרה"; לאלה שגייסו מנויים חדשים הציע פיתויים שונים ובין היתר כינס אותם כל שנה לנשף יום ההולדת של העתון, שאותו הציג בגיליונו הבא כביטוי להפגנת תמיכה אדירה; מדי פעם הכריז על הגרלות, חידונים, ותחרויות. הנוכחים נהנו מפירסום שמם, עובדה שהתבררה כפיתוי רב השפעה.

לצד קהל הקוראים הקבוע גייס טורש גם כותבים, עשה מאמצים לפרוש רשת כותבים ביישובים השונים במרוקו ואף ניסה לחצות גבולות ולייסד תאים באלג'יריה ובתוניסיה ("ליאוניר", 30.12.27, עמ' 2; 28.1.27, עמ' 2; 15.1.38, עמ' 2). ציבור הקוראים, הכתבים והמפרסמים היווה את גרעין התומכים העיקרי של העתון.

בד בבד עם ביסוס מעמדו ברחוב היהודי, פנה טורש לגיבוש מנהיגות חדשה המסוגלת למתוח ביקורת על הממסד הקהילתי הקיים ולהציג דרכים חלופיות לפתרון הבעיות של הציבור היהודי ("ליאוניר", "התיים היהודיים", 29.11.35, עמ' 1). טורש ביקש להיבנות מן התיסכול של הבלתי מרוצים מהמצב הקיים. כדי לתת תוקף ציבורי למאבקו נגד השלטון בקזבלנקה הוא נאחו במצוקתו של ההמון ושל הכוחות המסורתיים, אך גם בשלב זה הוא הוסיף לפזול לעבר קהל יעד שונה לחלוטין.

לפי תפישתו של טורש, שלא כמו זו של הרבנים, או של המנהיגות המסורתית, נדרשה המנהיגות החדשה לבטא ערכים מסורתיים בכלים, כמושגים ובדפוסים מודרניים; שלא כמו ההמון היא היתה מחויבת להוות משקל בחברה הקולוניאלית; אך שלא כמו המנהיגות הקיימת — אשר שאבה את כוחה מהמצב הקיים ושאפה להנצחתו — היא נדרשה להשתחרר מכבלים מוסדיים, כלכליים או פוליטיים, אשר היו עלולים להרתיע אותה מפני רפורמה מרחיקת לכת.

בהמשך ננסה להוכיח, כי "ליאוניר" עשה ניסיון להיות שופר לבלתי מרוצים בחברה היהודית הקזבלנקאית: להמון במלאח אחד גיסא וליאינטליגנציה המתמערבת מאידך גיסא. על ידי שיתוף פעולה בין השניים קיוו במערכת העתון לבסס אופוזיציה שתקרא תיגר על הממסד הקיים. ביטוי לכך אפשר למצוא גם בשינויים שחלו בהרכב האנושי של מערכת העתון. בראשית שנות ה-30, הצטרפו

יונתן טורש, עורך "ליאוניר אילוסטרה"

טורש התחמק מתשובה בטקטיקה מפורסמת — הוא השיב על המתקפה במתקפה. "ימי מממן אתכם? הרי ידוע לכולם," הוא השיב מלחמה שעה, "חוג הפלוטוקרטים, המחזיקים ברסן השלטון באמצעות כספם תומך דווקא בכם." ("ליאוניר", 15-22.12.36, עמ' 3²).

דמי המנוי והפירסומות כיסו ודאי חלק מההוצאות ("ליאוניר", 30.12.27, עמ' 2-3), אך אפילו טורש לא הניח, שאנשי קזבלנקה אכן עשויים להאמין שעתון מאויר ובעל איכות הפקה גבוהה יכול לממן את עצמו. טורש, כמו כל עורך מנוסה, לא הסגיר מידע מדויק, לקוראיו או למתחריו, על התפוצה של עתונו או על מקורות המימון שלו, ודאי שלא בפומבי. מן המקורות עולה, שהוא אכן קיבל סיוע מההסתדרות הציונית, וזאת בתמורה לפירסום מודעות למען הקרנות הלאומיות: קרן היסוד והקרן הקיימת.⁵ עם זאת, הוא הוסיף להכחיש שקיבל תמיכה מסודרת מההסתדרות הציונית, ונקט פעולות אשר איפשרו לו לפעול באופן עצמאי ובלתי תלוי במסודות הציוניים, תוך הישענות על בסיס מקומי ("ליאוניר", 30.3.30, עמ' 2; 15-22.12.36, עמ' 2).

כדי להשיג תמיכה מקומית פעל טורש בשלבים. תחילה ביסס את המוניטין של עתונו על מנת להבטיח לעצמו בסיס כספי. לשם כך קשר קשרים עם בעלי ממון בקזבלנקה, שתרמו מודעות לעתונו, או קנו מניות בחברה שהקים למימון.⁶ כן טיפח מערכת יחסים ידידותיים עם בעלי השררה בחברה ובהנהגה היהודית. בשלב

לעומת זאת, "ליאוניר" ייצג בעיקר את העילית הציונית ואת בעלי בריחה הנוטים לפרומיזם לאומי, שראו בחברה הנבנית כארץ ישראל מופת והשראה.

כל עתון גייס גרעין תומכים מקומיים מקרב המגזר המתמערב ומקרב המגזר האירופי במרוקו. "ליאוניון" נשען על קבוצה שהיתה מקורבת למועצת הקהילה, ו"ליאוניר" — על קומץ פעילים ציוניים, שעשו יד אחת עם קבוצה מבוגרי כ"ח המקומיים, שדרכם אל ההנהגה נחסמה.

שני העתונים גם יחד נאבקו על היהודי המתלבט — הקול הצף במגזר המתמערב. הערכה זו, לפיה קהל היעד של שני העתונים כמעט זהה, מזדקרת לעין מכמה סימנים חיצוניים בשני העתונים: השפה, המחיר והמודעות.

★ השפה — צרפתית, מתובלת בכיטויים עבריים ויהודיים-ערכיים;
★ המחיר — 40 פרנק דמי מנוי עבור "ליאוניר", שהתפרסם פעם בשבוע; 25 פרנק דמי מנוי עבור "ליאוניון", שהתפרסם פעם בשבועיים עד חודש;

★ המודעות — מוצרי צריכה של חברה עירונית מודרנית. הסימנים החיצוניים הזוהים הללו מגלים, כי לקהל היעד של שני העתונים היה דיוקן דומה. ואכן, שני העתונים ידעו שהמפתח לרכישת הקוראים טמון בעיקר בגיוס העתונאים הנכונים. עבור הקורא, בן התקופה, מי שייצג את העתון היו במידה מרובה כותבי מאמרי המערכת, דהיינו, מייסדי העתון ועורכיו, וכן בעלי הטורים הקבועים.

לא במקרה דאגו מייסדי העתון לגייס לשורותיהם כתבים מקומיים מהמגזר המתמערב, שבתוכו היה מצוי, כאמור, הקהל המתלבט של כל עתון. חשיבותם של הכתבים המקומיים היתה בתדמית שהם ייצגו עבור הקוראים ולא רק במידע שהם מסרו, או ברעות שהם הביעו. תדמית זו באה ללמד על דיוקנו של היהודי החדש, אותו ביקשה כל אידיאולוגיה לעצב כמודל לחיקוי בקרב תומכיה.

אוחיון נגד אבו-אל-פודול

את השורות הבאות נבלה במחיצתם של שני בעלי טורים מרכזיים בכל אחד מהעתונים. הזכרנו כבר את יעקב אוחיון מהעתון "ליאוניר", בעל הטורים "במה מרוקנית" (Tribune Marocaine) ו"במרדחת הימים" (Au fils des jours). עם השני, הכתב שממול, זה יהיה לנו המפגש הראשון. המדובר בעתונאי שבחר לו את שם העט "אבו-אל-פודול" (Abou-el-Foudoul). הוא נהג לכתוב את המדור "שעת הרכילות" (L'heure de la medisance) בעתון "ליאוניון מרוקני".

חשיבות הבחירה דווקא בשני העתונאים הללו טמונה בעובדה שהם הציגו עצמם כאנשי המקום. כלומר, עבור הקוראים מדובר ב"אתר משלנו". ואכן, כך נוצר קשר אינטימי בין העתונאי לבין

לקבוצת המייסדים כתבים נוספים, מתמערבים, מבני המקום. אחד מהכתבים הללו היה יעקב אוחיון (Ohayon) בוגר כ"ח, יליד המלאת כמגודור שבמרוקו.

אוחיון דיבר בשפת ההמון במלאח ("ליאוניר", 23.6.32, עמ' 8) ובשפת המגזר המתמערב. הוא היה אמור לשמש גשר בין המון העם היהודי — נושא התעניינותו העיקרי של "ליאוניר" — לבין המתמערבים, קהל היעד העיקרי של העתון. אם מותר לנחש, הוא איפשר לטורש, מהגר ציוני ממזרח אירופה ויוזם התא הציוני בקזבלנקה, לגשר על הפער בינו לבין היהדות המקומית, שאותה ניסה לקרב למחנה הציוני.

"ליאוניון" — עתון המקורב לממסד

בשנת 1932 נפל דבר בחוג קוראי העתונות היהודית ברחוב הקזבלנקה. עתון חדש בשם "ליאוניון מרוקני" (L'Union Marocaine) הופיע על דוכני העתונים בניסיון לערער את מעמדו של "ליאוניר", לאחר שזה נהנה ממנופול בעולם העתונות היהודי בקזבלנקה כמשך שש שנים בקירוב.

"ליאוניון" הגדיר עצמו כעתון מקומי, ובדומה ל"ליאוניר" הצהיר גם הוא על כוונתו לשפר את איכות החיים של הציבור היהודי המקומי.⁷ שניהם עסקו במעמדו הכלכלי, המשפטי והתרבותי ושניהם שאפו למצוא את האיזון שיאפשר לשלב את בני קהלם במרוקו הקולוניאלית, בלי לפגוע במסורת היהודית. ובכל זאת, על אף הדמיון, היה כל עתון בעל דיוקן ייחודי משלו. מאחורי הכותרות הסתתרו קבוצות תמיכה הנבדלות זו מזו באידיאולוגיות שונות ובאינטרסים מנוגדים.

אמנם, שני העתונים יצאו במאבק גלוי למען שיפור מצב היהודים במרוקו בכלל ובמלאח של קזבלנקה כפרט. אך "ליאוניון" השתדל לפעול בתיאום עם מנהיגי הקהילה תוך השמעת דברי הערכה להישגיהם, בשעה ש"ליאוניר" פעל תוך עקיפת המנהיגות הקיימת והוקעת מעשיה.

אל עובדה זו אפשר להתייחס כאל סמן למיקומו של כל עתון בהיררכיה הקהילתית: "ליאוניר" — שהייתה לבקר את ההנהגה הקיימת היה שייך לחוגים אופוזיציוניים, בעוד ש"ליאוניון" — לאלה שהיו מקורבים לממסד הקהילתי ולממסד כ"ח.

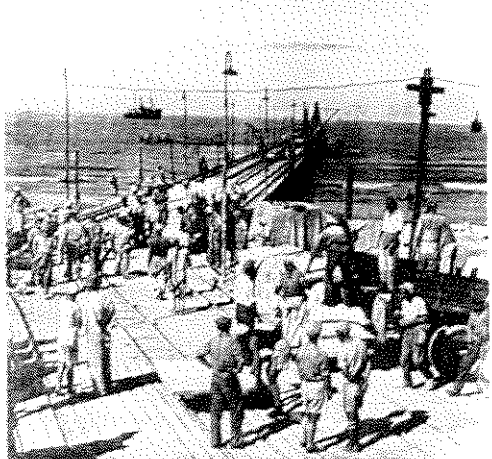
בדיקת זהותם של עורכי העתונים מאששת את הדברים: יונתן טורש — פעיל ציוני שהיגר ממזרח אירופה לקזבלנקה ונשאר מרוחק ממוקדי ההשפעה במועצת הקהילה. ולעומתו, אלי נטף — לשעבר מורה בכ"ח שכיהן בתפקיד מזכיר מועצת קהילת קזבלנקה בזמן הוצאת העתון.⁸ הפער האידיאולוגי בין הצדדים נבע מבסיסי התמיכה השונים: כל עתון נשען על עילית אחרת בפזורה היהודית. "ליאוניון" נתמך בידי קבוצת יהודים בצרפת, חלקם אורתודוקסים, אחרים מקורבים לכ"ח, ורובם ייצגו את הפלג הצרפתי של העילית הרפורמיסטית-המערבית, שראה ביהדות המטרופולין מודל לחיקוי.

הוא פנים רחוק (יהודים) ב'אונגרי' (אוסטריה) ידוע על פריחת נמל תל אביב

SIX MOIS APRES

LES IMMIGRES DE LA MONTAGNE

Texte descriptif de la photo de gauche...

Un moment de la vie des immigrants montagnards à la ville de Tel-Aviv. Un jour de la semaine, les immigrants montagnards se réunissent dans une salle de la ville pour discuter de leurs problèmes...

האוריינטלית-הצרפתית לבין התרבות היהודית הצפון-אפריקאית לכאורה, הוא אינו מעדיף תרבות אחת על פני האחרת, וגם אין הוא מוכן להתגייס לשורותיה של אידיאולוגיה מחייבת כלשהי, כי לדעתו אין אמת מוחלטת. מה שחשוב לו הוא הפרט; פרט שאינו משתייך למחנה כלשהו, אך יש לו חוש צדק מפותח; מאחורי פעולות המלים הלגלגניות אמורה להסתתר דמות בעלת מוסר גבוה שבאה לפעול למען חברה סובלנית, הדואגת לכל יצירי הבריאה, נאבקת נגד חולשות המין האנושי ונגד שרירות הממסד. דמותו הבודויה של אבראל-פודול יצרה קשר אינטימי עם הקורא. אפשר היה להזדהות עמו כפי שמזדהים עם גיבור של רומן בהמשכים. עם זאת, היה ברור לכולם שזוהי דמות פיקטיבית שהמרחק בינה לבין המציאות מאפשר לקורא להתעלם מההשלכות המעשיות של דבריה. ירצה — יראה בו מטיף בשער; ירצה — יראה בו אביר הסולטאן, בטל אל-מחזן, הנאבק בחירוף נפש למען כבוד שולתו המלכותי ונהנה מהלגיטימציה של השלטון המקומי. ירצה — יראה בו דון קישוט, הנכנס תמיד למערכה נגד כוחות

קהל קוראיו: אבראל-פודול הזמין אותנו לבלות איתו בשיחת רעים בטלה על דא ועל הא, אוחיון שיתף אותנו בסיווריו, הפגיש אותנו עם בני שיחו, הסגיר מדי פעם פרטים על רגשותיו וזכרונותיו האישיים. לעתים נעדר שמו מרשימת הכותבים בגיליון, אבל במקרים כאלה דאגה מערכת העתון להרגיע את קהל הקוראים: אוחיון מחלים ממחלה, והוא יחזור בקרוב לקהלו הנאמן. לכאורה, רב המשותף בין שני העתונאים: שניהם ילידי צפון אפריקה, שעברו תהליך של התמערבות וסגנונם משקף שילוב בין שלוש תרבויות: יהודית, צרפתית וערבית-מקומית. שניהם הציגו עצמם כמבקרים קונסטרוקטיביים, שניהם רפורמיסטים לפי הגדרתם אשר מבקשים לתקן את הפרט, החברה והממסד. אף על פי כן, לאחר שנים של קריאת מדורם הקבוע התעצבה אצל הקורא דמותו הייחודית של כל עתונאי, וככל שהתארכה ההיכרות האינטימית עם שני העתונאים, כך התברר גודל הפער ביניהם. אבראל-פודול הציטייר כאינטלקטואל; סגנונו המורכב העיד על מטען תרבותי עשיר שספג מהצטלבות נדידה בין התרבות

ובאשר לרגישות הזולת, אם היינו רוצים להתענג בחלוקת בני האדם לפי אופיים, מזגם, טעמם ותחביביהם העיקריים, היינו מגיעים לקבוצות הבאות במיון שאמנם לא נערך לפי כללי המדע: קודם כל, ישנם האנשים המכונים "אינדיווידואליסטים". אלה אגואיסטים מושלמים וחסרי תקנה. הם מסוגלים לחשוב רק על האינטרסים הקטנים שלהם, והיו שורפים בקור רוח את העולם כולו כדי לטגן לעצמם ביצה. אנו נתקלים בהם יום יום. אחריהם באים, מעט גבוה יותר בסולם המוסר... אלה שמתקדמים בחיים לפי שיטת היאנקי של פיפטי-פיפטי (fifty-fifty). אלה אנשים שלפי פתגם ערבי עתיק נותנים קצת הרבה מדי לאלוהים, כלומר לעצמם, והמעט הנותר לזולת. כולנו מכירים גם כאלה.

ולבסוף, ישנם ההזים השוכבים שהוזכרו לעיל, הסובלים לפעמים מלב מוגדל עד מאוד, שמעדיפים, נגד הרוח והזרם לעסוק, כפי שכבר אמרנו, במה שאיש לא ביקש מהם.

אמרו לי אתם, מי מבין שלושת סוגי האנשים האלה טועה, ומי צודק? זאת בעיה קשה, כמו כל הבעיות שחורגות מתחום המדע, תוקפות את תחום הרגש ומנסות להכניס למשוואות אמיתות מוסריות, כאשר ברור שכולן, פרט לאחת, בטעות יסודן. ואולם, אין צורך שהחולמים המסכנים של הקטגוריה האחרונה יחפשו את האמת האבסולוטית, קודם כל מכיוון שהם עלולים להשתית נייר רב בטרם יסיימו לכתוב, ושנית, לאחר שהאמת לאמיתה נמצאה, מה יעשו כל הבטאל אל-מחזון, כל האבו-אל-פורדול?

אבו-אל-פורדול

("ליאוניון", 3.3.32, עמ' 1)

העובדה שאחד ממדוריו המרכזים של "ליאוניון" נכתב בידי דמות חמקמקה המסתירה את זהותה, עוטה מסיכות ונהנית להגדיר עצמה כליצן החצר אינה מקרית, ונובעת ממעמדו של "ליאוניון" בקהילה. כאמור, "ליאוניון" נוסד על ידי מזכיר מועצת הקהילה של קובלנקה ומטבע הדברים היה תלוי בממסד הקהילה ובממסד כ"ח במרוקו. מצב זה חייב את נטף להגן על הממסד ולהימנע מביקורת, ולכן ברוב המקרים מערכת העתון היתה נתונה במגננה מפני מתקפות האופוזיציה. עם זאת, ביקש נטף מדי פעם להשמיע גם דברי ביקורת על האדם, על החברה ועל השלטון בכלל. תפקיד המתריס נמסר אם כן לאבו-אל-פורדול שהסתיר את זהותו האמיתית, בין השאר, כדי להגן על עצמו מפני הממסד.

נוסטלגיה למרוקו המסורתית

לעומת זאת, התקפותיו שלוחות הרסן של אוחיון נגד השלטון ונגד יהודי צרפת, נובעות ממעמדו האופוזיציוני והכלתי תלוי בממסד הקהילה. סגנונו הבוטה לא סיכן את מעמדו בקרב חוג ההתייחסות שלו — ידידי "ליאוניון" אילוסטרה — שהרי קבוצה זו שמה

גדולים ממנו שהסיכויים לנצחם אבודים מראש. אמנם, למאבקיו יש מסר מוסרי כבד משקל, אך אל דאגה — השפעתו אפסית. זהו מעין השוטה של הכפר, שדבריו מהולים בדברי חוכמה ובדברי שטות, ולחילופין זהו ליצן החצר, שאת ביקורתו הנוקבת הוא יודע לתבל בחנופה לצורך הישרדות. הקוראים היו חופשיים אפוא לייחס להגיגיו את הפרשנות שרצו בה ולנהוג בהתאם.

שמו הדברי של אבו-אל-פורדול וסגנונו התלת-לשוני לא הסגירו את זהותו האמיתית. מיהו: מוסלמי, יהודי או נוצרי? מהם מקורות היניקה של תרבותו: האם זו תרבות מזרחית, מערבית או יהודית? מעל לכל קשה היה להשתחרר מהרושם שתמיד עטה מסיכה, הסתתר מאחורי דמויות בדויות שאינן קיימות במציאות, מאחורי פתגמים, ומשפטים דרמטיים. ממה הוא חשש: מהשלטון? מהחברה? מעצמו?

להלן תרגום קטע שראה אור ב"שעת רכילות", ובו מציג אבו-אל-פורדול דיוקן עצמי בפני קוראיו:

שעת הרכילות

שעה של אבו-אל-פורדול

בעקבות שעת הרכילות האחרונה שלנו קיבלנו מכתבים אחדים שבהם נשאלו, בעיקר, שתי השאלות הבאות: מיהו הברדחן הגרוע שמסתתר מאחורי השם המושאל השקוף "אבו-אל-פורדול"? מהו פירושו המדויק של הכינוי הזה, האם הוא שם ממשי, או מורכב מחלקים שונים?

על השאלה הראשונה, שמידת הצניעות חסרה בה יתר על המידה, הרשו נא לי לענות בצורה דיפלומטית מאוד, כלומר, בהתחמקות מנומסת.

מאידך גיסא, אין לנו כל התנגדות לענות בהרחבה על השאלה השנייה. "אבו-אל-פורדול" יכול היה להיות, למשל, "השייך אל-פורדול"; או הסבר פשוט יותר, השם נגזר מ"אל-פורדולי" שבצרפתית מקביל, כמעט, לכינויים כגון: אב הניצחון, אב טוהר המידות, אב הצניעות וכו'.

"פורדולי", ועד יותר מכך "מחזון בטאל", הוא אדם שמתערב בעניינים לא לו; מי שמגלה את גילו בלי שנשאל; מי ששוכח או מזניח את האינטרסים שלו עצמו כיוון שהוא מספק את יצרו הרע לעסוק בענייני אחרים. זהו הדון קישוט שסרוואנטס הניצחון, שמעולם לא חדל להתקיים, לא בספרד ולא במקומות אחרים. זהו סוג האנשים שמהם עשויים אלה המכונים "בעלי טור בעתון", מבקרים ומטיפים, כגון איזיס, בושאלב, גרנגואר, דקאס... אם להזכיר את ה"פורדולים" המרוקנים בלבד. אלה הם, בקיצור, ההזים שמתעקשים לשפר ולשנות מצבים מסוימים, או את תנאי חייו של הזולת, או את התוכניות של אותו גורל, שהממשלות חושבות שהן התגלמותן.

L'HEURE DE LA REDISANCE!

ABOU-EL-FOUDOUL

Notre dernière heure de la redisance nous a été un certain nombre de lettres nous posant en substance cette double question: Quel est le marabout plébeal qui se déguise sous l'idolâtre pseudonyme de « Abov-El-Foudoul » ? Que signifie précisément cette dénomination, quelle pu scilicet de toutes pièces ?

A la première question, trop évidente d'inclination, on nous permettra de répondre d'une façon toute diplomatique. C'est à dire politiquement correct. Mais si vous ne parvenez pas à vous résoudre à cette lecture plébeal de la demande.

« Abov-El-Foudoul » est cela aurait pu être aussi bien « Ghelkh-El-Foudoul », ou plus simplement « El Foudoul », à coup sûr, à l'objet près, à ce qu'en français on désigne sous l'appellation de: Père la Victoire, Père la Vertu, Père la Richeur, etc. —

Un « Foudoul », ou mieux encore un « Hassan-Batal » est celui qui se met de ce qui ne le regarde; celui qui donne son âge quand on ne le lui demande pas; celui qui, pour satisfaire au vice de s'occuper des affaires d'autrui, oublie ou néglige les siennes propres; c'est le Don

L'UNION MAROCAINE

Organe du Judaïsme Marocain

Notre programme

ECHOS

Table with multiple columns containing text, likely a program or news section. The text is too small to transcribe accurately.

"ליאוניון מרוקוין" לא היה מאוחר כמתחרהו (מימין). למעלה: קטע מ"שעת הרכילות" שלו, מדור פופולרי במיוחד

לא פעם נימות נוסטלגיות של ערגה לימי מרוקו המסורתית. לפנינו דיוקן של יהודי מרוקני חדש, שבדומה לאבראל-פודול צמח בנקודת המפגש בין התרבות היהודית המקומית לבין התרבות המערבית. ואולם, בניגוד לאבראל-פודול, זהותו של אוחיון ברורה לו ולקוראיו והאוריינטציה הפוליטית-תרבותית שלו מוגדרת, ומעל לכל: הוא ניחן בתודעת ציבור גבוהה; הוא לא חיפש במה לדעותיו האישיות אלא למצוקות ולצרכים של בני ההמון הדומם; אוחיון ביקש לשמש להם פה ושם עצמו לדוברם. באופן מפתיע, דווקא "ליאוניון", עתון שמייצג את יהדות צרפת ואת מקורביה המערביים והמתמערבים במרוקו, העמיד כמופת דמות אוריינטלית בעלת שם הנושא צליל ערבי, וקבע למדורו כותרת השאובה ממנהגי המקום, אך מקור היניקה העיקרי שלו שאוב מהתרבות הצרפתית. יהיו אשר יאמרו, שאין זה מקרה כי "ליאוניון", המקורב למסד הקהילה ולממסד כ"ח, הועיד לראש מדורו הביקורתי דמות מזרחית דווקא, שהרי בהתאם לסטריאוטיפ של המזרחי שרווח במערב, הוא

לעצמה מטרה לתקוף את הסדר הקיים, ובניגוד לאבראל-פודול הוא לא היה צריך להסתיר את זהותו האמיתית: בוגר כ"ח, יליד המלאח במוגדור. אגב, היו אשר ייחסו למוגדור, עיר מולדתו של אוחיון, תפקיד מכריע בעיצוב אישיותו ודעותיו: מוגדור הטרומ קולוניאלית מבטאת ניסיון לשלב בין תרבות אירופה לבין תרבות מקומית, וכמו אוחיון בשעתו, ניסו גם תושביה למצוא את הסינתזה הנכונה בין מסורת למודרנה. מרקם היחסים העדין שהתפתח בין יהודי מוגדור לסביבתם — הנוצרים מחד גיסא והמרוקנים-המוסלמים מאידך גיסא — הטביע את חותמו על הכתיבה של אוחיון, שגילה רגישות להלכי הרוח הרוחשים בקרב האוכלוסיות השונות במרוקו. בנוסף, גלגוליה של מוגדור, שידעה ימי פריחה בתקופה הטרומ קולוניאלית, ועברה תהליך שקיעה בתקופת השלטון הצרפתי משתקפים בתפישתו ההיסטורית-פוליטית של אוחיון: אמנם, הוא לא נגרר לאידיאליזציה של התקופה הטרומ קולוניאלית, אך לביקורתו הנוקבת כלפי המשטר הקולוניאלי והשלכותיו על החברה המרוקנית, השתרבו

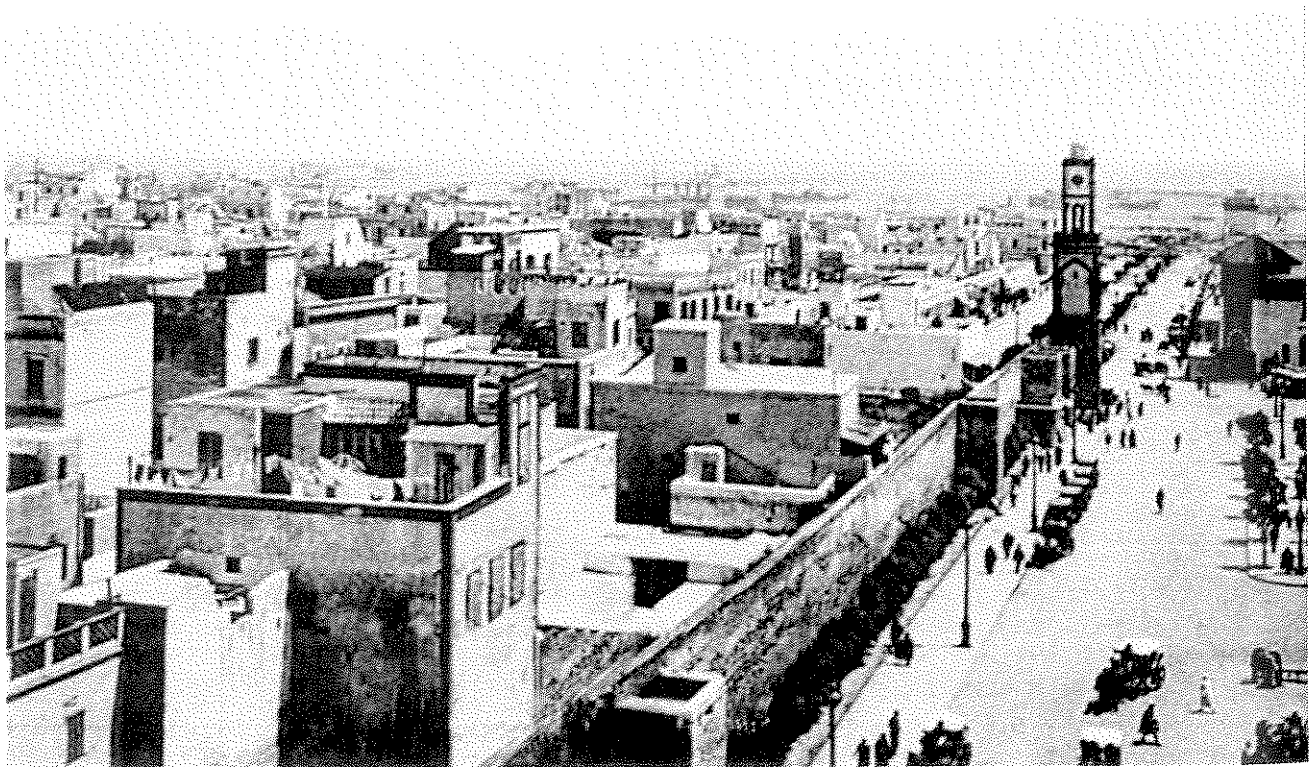
לכל עתון – חזון משלו

לסיכום, תמורות חברתיות ופוליטיות במרוקו, באירופה ובמזרח התיכון, חידדו את הוויכוח בין הרפורמיזם המערבי-הקלאסי, בדמות האגף הפרוצרפתי שלו, שהעניק גיבוי למסד הקהילתי בקזבלנקה, לבין הרפורמיזם הלאומי, הפרוציוני, שהתנגד לו. המחנה הרפורמיסטי-המערבי בקזבלנקה החל לראות במחנה הרפורמיסטי-הלאומי אתגר, לעתים איום, המחייב תגובה פומבית הולמת. על רקע זה נוסד העתון "ליאוניר מרוקין", שניסה להוות אלטרנטיבה לעתון "ליאוניר אילוסטרה", לשמש במה נוספת לקברניטי הקהילה, ולענות למתקפות ירידי "ליאוניר", שכבר עוררו הדים ברחוב היהודי ("ליאוניר", 25.8.32, עמ' 3; 15.1.38-31.12.37, עמ' 2).

שני העתונים חיזרו אחרי אותו קהל של המתמערבים-המתלבטים במטרה להציג לפנייהם תפישות עולם שונות, אפילו מתחרות. לכל צד היה חזון משלו בדבר מהות החברה היהודית, זהות הפרט היהודי וסולם ערכיו; כל צד שאב את דגמי החיקוי שלו מאגף אחר בתפוצה היהודית; כל צד נתמך על ידי קבוצות אינטרסנטיות שונות לחלוטין.

אכן בעל דמיון וחוכמת חיים, אך בניגוד לאנשי המערב, איש המזרח מעדיף סיפורי אלף לילה ולילה על פני מעשים תכליתיים. בביקורתו החריפה והמתוחכמת לא היתה אפוא סכנה ממשית. ירידי "ליאוניר" תקפו את ה"אבור-אל-פודולים" למיניהם על היותם תלושים מהמציאות. הם לא נשבו בקסמי התלכטיות של אבור-אל-פודול, ולא הלכו שבי אחר קסם סגנונו הייחודי. מבהינתם, אבור-אל-פודול, איש המסיכות, ייצג את דמותו של המתבולל. לדידם, אבור-אל-פודול הוא חסר זהות מוגדרת, חסר עמוד שדרה, המתאים עצמו לסביבה, לא בשל סובלנות נדירה אלא בשל קרייזים צרוף והם כינו אותו טרטיף (Tartuffe) של מולייר ("ליאוניר", 15.2.33, עמ' 6; 15.3.33, עמ' 6).

מול האינטלקטואל של סלון התה, שמטענו האישי מבוסס על ספרים, ביקש עורך "ליאוניר" להציג עתונאי בעל ניסיון חיים והשקפת עולם מגובשת. אותיון שימש לירידי "ליאוניר" סמל של לוחם למען תיווק הרוד הלאומית ולמען מימוש צרכיו החומריים של ההמון. הוא נטל על עצמו תפקיד של כתב שדה (reporter), הלומד על עוולות החיים באמצעות רגליו המשוטטות ברחבי מרוקו ובפינות המלאח של קזבלנקה.

המלאח בקזבלנקה, 1926 – מראה כללי

1. על התא הציוני בקזבלנקה, בין שתי מלחמות עולם, ראה: צ. יהודה הארגון הציוני במרוקו בשנים 1900-1948, עבודת מחקר לקראת חוקר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א. (להלן: יהודה). עמודים 49-38; 91-98; 113; 154.
2. ניסיון כניון זה נעשה בפרקי הספר המקורי: הגר הלל, הרפורמות היהודי-לאומי במבחן, בתוך: ירון צור, הגר הלל — יהודי קזבלנקה, עיונים במודרניזציה של הנהגה יהודית בתפוצה קולוניאלית — הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב 1995, עמ' 121-339.
3. יהודה, עמ' 31.
4. יהודה, עמ' 97-98, על גורלו של "נר המערב", ראה בהרחבה, דוד כהן, "התנועה הלאומית בקרב יהודים בעלי נתינות מרוקנית בקזבלנקה בין שתי מלחמות עולם", הרצאה ביום העיון "לאומיות יהודית בארצות האיסלאם", אוניברסיטת תל אביב, יולי 1993.
5. למשל, לשכת קרן הקיימת בפריז למרכז בירושלים, 3.12.31, הארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ)/KKL/7575; פירסומת לשקל, ראה לדוגמה ל'אוניר, 30.4.37, שער.
6. עוד על מקורות המימון של העתון: חברת מניות לעתון, ל'אוניר 10.9.26, עמ' 21; 3.3.32, עמ' 2-3; 15.5.33, עמ' 14. הקמת אגודת לחמיכה בעתון, ל'אוניר 15.10.26, עמ' 17; 30.10.26; 30.12.27, עמ' 3. מניו לעתון כמקור מימון, ל'אוניר 31.10.26, עמ' 2; 19.11.26; 3.12.26. גביית תשלום עבור מודעות ופירסומות מסחריות, ל'אוניר 15.10.26, עמ' 18; תרומות בעת נשפים וכנסים, ל'אוניר 15.10.26, עמ' 17.
7. ל'אוניר 4.2.32 עמ' 1.
8. על טורש, ראה גירוזלם פוסט, 4.5.1976; יהודה, עמ' 114, 291, 292. 321; על נטף — ראה ל'אוניר 25.3.27, עמ' 14; 1.2.33 עמוד 65.

ההבדלים הללו באו לביטוי בפולמוס פומבי שהתנהל בין העתונים ונגע ברוב תחומי החיים של היהודים בקזבלנקה. הם ניכרו בוויכוח כלפי פנים, שנגע לאופי התברה היהודית, הנהגתה ומוסדותיה, והם מצאו את ביטויים גם במאבק החיצוני עם השלטון ועם החברה המוסלמית על דפוסי ההשתלבות בחברה המרוקנית. המאבק בין שני העתונים נמשך שמונה שנים (1932-1940). הוא הגיע לסימומו שלא מרצונם, משהופסקה הופעתם בקיץ 1940, לאחר נפילת צרפת בידי הגרמנים ועלייתו לשלטון של הממשל הווישאי הפרו-נאצי גם במרוקו.

המאמר מבוסס על שלושה פרקים — תוך קיצורים — מיחידת הלימוד של האוניברסיטה הפתוחה "יהודי צפון אפריקה במאות ה-19 וה-20 — יהודי קזבלנקה: עיונים במודרניזציה של הנהגה יהודית בתפוצה קולוניאלית", מאת ירון צור והגר הלל, תל אביב 1995. הפרסום באישור האוניברסיטה הפתוחה.